

Historisk natur

Den irländska regeringen beslöt nyligen att förbjuda gruvdrift i berget Croagh Patrick i nordvästra Irland där landets skyddshelgon S:t Patrick en gång fastade i fyrtio dagar. Beslutet motiverades både med hänsyn till pilgrimer och till miljön. Härmed omintetgjordes samtidigt det finländska gruvbolaget Outokumpus planer på att genom ett dotterbolag exploatera guldmalmen i berget.

Outokumpus planer är ett av de senaste i den serie av det finländska näringslivets språng kring guldkalven som väckt uppmärksamhet utomlands. Finländsk ekonomisk verksamhet och företagsköp utomlands är utlöpare av en ekonomisk utveckling som mätt i ekonomiska termer varit förbluffande och som på några decennier fört ett relativt fattigt, krigsdrabbat agrart land upp till världstoppen i fråga om levnadsstandard.

Expansionen har varit så snabb och omvälvande att den kanske fått många finländare att tappa fotfästet i tillvaron. Socialforskningen har visat på flera indikatorer; vår hämningslösa exploatering och förstörelse av den bebyggda miljön inte minst i städerna är ett annat exempel. Det senare innebär ett skrämmande uttraderande av tidigare generationers skapelser och miljö. Allt gammalt är inte värt att bevara, men den pågående utvecklingen innebär att man gör sig urarva i flera avseenden då alltför mycket av det som uppförs i stället inte håller måttet.

I detta nummer av *HTF* som huvudsakligen behandlar tidsperioder då samhällets förändringstakt var mycket långsam och tar upp ekologiska aspekter, d.v.s. klimatets och de geologiska faktorernas inverkan på samspelet mellan människa och miljö, är det emellertid motiverat att fästa uppmärksamhet vid bevarandet av andra värden i vår omgivning.

Tanken om ett heligt berg kan vara främmande för vår finländska tankevärld och naturskyddet betraktas ofta som en angelägenhet för fågelskådare och växtsamlare. Fridlysende har också oftast motiverats med argument som utgår från naturen oberoende av människan, ett

synsätt som fört till sin logiska slutpunkt knappast har någon plats för historiska aspekter. Man bör dock åtminstone ställa frågan om det inte finns platser och landskap som spelar en central roll i vårt kollektiva medvetande utan att de direkt ansluter sig till särskilda historiska händelser eller överhuvudtaget präglats av mänsklig verksamhet i någon högre grad? Att "utvecklingen" går ut över många sådana miljöer är uppenbart, den som rört sig på Punkaharju, på Hangö udd eller i vissa delar av skärgården kan inte undgå att märka hur oersättliga värden spolerats med tung hand, skönhetsvärden som förvisso inte är oberoende av hur vår natursyn historiskt vuxit fram, som alltså är historiskt betingade genom bl.a. den konst som framställt dem i ord och bild.

Historikerna har i allmänhet varit benägna att se värderingsfritt eller utvecklingsoptimistiskt på naturexploateringen. Åtminstone sedan nyttans tidevarv har det funnits en linje som sett tämjandet av naturen som något obetingat positivt. Bonden röjer mark och civilisationen framskrider, människan skall behärska naturen, staten bör använda tekniken och naturen medborgarna till fromma. Teknologidyrkan har tagit sig demonstrativa former som planerna på vändandet av floders lopp, byggandet av jättedammar eller tämjandet av Imatra till en fontän som kopplas på en timme någon söndag under turistsäsongen.

Medan naturskyddet tidigare bestod i att skydda resurser mot en orationell överexploatering, t.ex. av skogen mot överdrivet svedjande, uppstod på 1800-talet tanken att miljöer som ansågs viktiga i det historiska och geografiska nationsbyggandet borde skyddas. Miljöer som var betydelsefulla för "kännedomen af Finlands natur och folk", titeln på Finska Vetenskaps-societetens skriftserie, utkorades officiellt till nationalmonument, fredades och ställdes under statligt beskydd. Imatra och Punkaharju blev kronoparker på 1840-talet. Liksom nationen uppförde minnesmärken över sina stormän, monumentaliserades utvalda bitar av naturen. Det var fråga om ett starkt selektivt urval och man kan undra i vilken mån det drog uppmärksamhet från mera övergripande frågor rörande naturanvändningen.

Under de senaste åren har frågeställningar av detta slag aktualiserats på flera håll. I samband med dragningen av den nya motorvägen mellan Tammerfors och Helsingfors skulle en av de alternativa

sträckningarna hårt ha drabbat landskapet vid den ofullständigt undersökta fornborgen Rapola. Den skulle ha slagit sönder en landskaphelhet med ståtlig natur, spår av mänsklig verksamhet under flera tusen år, en mäktig fornborg, ett kulturlandskap präglad av jordbruk sedan tidig medeltid. Nyttan av dragningen genom detta landskap skulle ha varit en minuts inbesparad körtid. Belysande för attityderna var att då man diskuterade dragningen på platsen konstaterade en av de lokala riksdagsmännen att man inte kunde bry sig om de döda, till vilka eller vilkas talesmän han synbarligen räknade den närvarande arkeologiska och historiska expertisen. En annan hävdade att samhällsfrågor av denna storleksklass inte kunde lösas på basen av någon "knapp från hednatiden". En parallell utgör Hangö udd som med ekonomiska motiv förvandlats till en jätteparkeringsplats och där de återstående icke-asfalterade delarna är hotade.

En annan helhet som nyligen aktualiserats är byarna Kuivajärvi och Hietajärvi samt ödemarksområdet Murhijärvi i Suomussalmi som hotats av avverkningar. Byarna hör till den fjärrkarelska kulturregionen och ödemarksområdet visar byarnas urgamla naturutnyttjande. Här har generationer av runosamlare rört sig och det är möjligt att modellen för Gallen-Kallelas Väinämöinen-figurer levt här. Det är inte fråga om en miljö där man kunde peka på enskilda oersättliga byggnader eller motsvarande, utan en helhet där byarna och den nästan orörda ödemarken visar både "Kalevala-kulturens" och fångstperiodens människors verkliga livsmiljö. De vetenskapliga samfund som vädjat för att området i sin helhet skulle fredas som ett minnesmärke över den karelska kulturen har vägrat att acceptera att dess öde avgörs enbart med beaktande av naturvårdshänsyn, utan kräver att kulturvärdena och invånarnas behov måste tillmätas betydelse.

Ett tredje färskt exempel är berget Koli i norra Karelen vars natur ofta avbildats i konsten och intar en speciell ställning inom Finlands kulturhistoria. Berget hotas av semesterbebyggelse och avverkningar. Över 80 000 medborgare vädjade till statsrådet att en nationalpark skulle grundas för att skydda berget. Bland undertecknarna fanns organisationer som företrädde både natur- och humanistiska vetenskaper.

Såsom diskussionerna kring skärgårdshavets nationalpark visar är

det en känslig fråga att jämka samman naturvårdshänsyn, kulturhistoriska aspekter och invånarnas intressen. Endast i mycket få fall är det fråga om miljöer som kan betecknas som "örörd natur", i de flesta fall har de i någon mån präglats av människans närvaro. Ättlingar och efterföljare till de människor som format och levt i dessa miljöer bor kvar, t.o.m. i de svårast drabbade avfolkningsbygderna. De har givetvis rätt till en dräglig utkomst och del i de former av livets komfort som stadsmänniskan betraktar som självklara. I de flesta fall kan det inte bli fråga om att skapa reservat eller stora naturmuseer, utan också den kulturhistoriska, mänskliga kontinuiteten bör bevaras. I gengäld kan denna inte bygga på en livsstil som präglas av vattenscootrar och skidlifter.

Liksom en av tankarna med naturskyddet är att bevara så många olika biotoper som möjligt för att garantera artrikedomen, bör kanske målsättningen för kulturskyddet ses som att bevara så många olika kulturella ekotyper som möjligt för att garantera mångfalden i vår kultur. För nutidsmänniskan börjar det redan bli allt svårare att överhuvudtaget ens föreställa sig erämarksbrukets, svedjebrukets eller det hästdragna jordbrukets betingelser, än mindre den miljö där ifrågavarande tidsperiods människor levde. Bevarandet har alltså ett betydande demonstrationsvärde, men som ovan framgått måste man beakta också andra aspekter. Det kan inte vara meningen att någon skall tvingas leva på t.ex. fångstkulturens eller det traditionella skärgårdslivets villkor. Där miljöer och livsstilar som går tillbaka på dem bevarats är det emellertid ett allmänmänskligt intresse att vi inte idag tillåter utplånandet av de spår och den kontinuitet som finns i landskapet.

Historikerna har alltför länge avstått från en dryftning av kulturhistoriska och historiska aspekter på naturmiljöer och av historiens och historikerskråets roll i värderingen av naturen. Naturen sådan dagens människa ser den består av historiska avlagringar av värdesystem, från det heliga till bondens, nationalstatens, teknologidyrkans och fritidens. Naturen är alltför historisk för att dess skydd skulle kunna vara en angelägenhet enbart för naturskyddarna; vi behöver mera historisk kännedom om Finlands natur och folk.

Max Engman